
דברי המאירי על הפרשנות הנוצרית האלגורית לאיסור אכילת חזיר

Author(s): חנה כשר

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. ד (תשס"ד), חוברת ג (סט), pp. 357-360

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036505>

Accessed: 28/11/2011 04:09

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

הארות והערות

דברי המאירי על הפרשנות הנוצרית האלגורית לאיסור אכילת חזיר

מאת חנה כשר

במאמרו המתומצת והשיטתי 'נצרות, פילוסופיה ופולמוס בפרובנס היהודית',¹ דן דניאל לסקר ביחסו של ר' מנחם המאירי לאלגוריה של המצוות:

ר' מנחם המאירי תקף את האלגוריה של המצוות וטען, למשל, שאם יהודי רוצה להבין את איסור אכילת חזיר באופן אלגורי (ולכן היהודי אינו מצווה שלא לאכול חזיר) אזי דבר זה אסור ליהודי; ואם מי שאינו יהודי רוצה להסביר את האיסור בדרך האלגוריה (ולכן הלא-יהודי אינו מצווה שלא לאכול חזיר) אזי דבר זה מותר למי שאינו יהודי.²

ברצוני להתייחס לסיפא של דברי לסקר, כי מי שאינו יהודי (למעשה: נוצרי) רשאי לפרש את איסור אכילת חזיר כאלגוריה בלבד. האסמכתא לדבריו של לסקר היא בדברי המאירי בחיבורו 'בית הבחירה' על הש"ס, ואלה דברי המאירי:

וכן ממין זה 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה'... והוא מצד שיכחיש הנגלה ממנה לגמרי, ואומר שלא היתה כונת השם לכך אלא שהיא משל לענין אחר, והנגלה איננו כלל. וזהו שורש משרשי הכפירה, שהמצוות כולם אף על פי שיש בקצתם נסתר – אין ספק שעצם המצוה הוא הנגלה ממנה. וזה הדבר צריך לבארו והוא, שבעל האמונה הזאת יאמר: 'אין כונת התורה שלא יאכל אדם בשר חזיר, אבל מה שאסרה התורה [בשר] חזיר הוא משל לגמרי, שלא יהיו מידותיו מגונות ומלוכלכות'. וכל מי שיאמר זה – אם הוא מכלל אומתינו – נקרא 'כופר', ואין לו חלק לעולם הבא.³

בפרשנותו לפסקה זו נסמך לסקר על חוקרי משנתו של המאירי.⁴ אחד הבולטים שבהם, מ' הלברטל, מציג בספרו החשוב על המאירי ועמיתיו את הדברים כדלקמן:

מן הסיג שבדברי המאירי – 'אם הוא מכלל אומתינו' – מסתבר שלגבי אומות העולם הפרשנות האלגורית למצוות אינה אסורה, שהרי אין הן מצוות עליהן.⁵ פלורליזם פרשני כזה, הטוען שלמקרא

1 ציון, סח (תשס"ג), עמ' 313–333. תודתי לד"ר אורי מלמד על הארותיו והפניותיו.

2 לסקר, שם, עמ' 327–328.

3 בית הבחירה למסכת אבות, מהדורת ש"ז הבלין, ירושלים–קליבלנד תשנ"ה, עמ' 128–129, וראו דבריו של ד' ספטימוס, שם, עמ' 129, הערות קכו–קכט.

4 ראו: לסקר (לעיל, הערה 1), עמ' 328, הערה 71.

5 קיימת בעייתיות בהנמקה 'שלגבי אומות העולם הפרשנות האלגורית למצוות אינה אסורה' על סמך העובדה 'שהרי אין הן (=אומות העולם) מצוות עליהן (=על המצוות)'. הרי גם אם פלוני איננו חייב במצוות מסוימות (ישראל הפטור מחיובים החלים על כהן, או אישה הפטורה מחיובים החלים על האישה), אין להניח כי הוא רשאי להפקיע מצוות אלה מפשוטן ולטעון כי הן אלגוריות בלבד.

משמעויות שונות לישראל ולאומות, הוא מפתיע וחדשני; עד כמה שידעתי מגעת אין לו תקדים בתורת הפרשנות.⁶

דומה שעיון נוסף בדברי המאירי מעלה ספק בצורך להסביר את דבריו באופן הרדיקלי שהוצע לעיל. לכאורה, הפרשנות שהוצעה לדברי המאירי עולה בד־בבד עם סובלנותו הדתית שהיא מן המפורסמות. סובלנות זו התייחסה להגדרת מעמדה של הנצרות כדת אשר איננה בגדר עבודה זרה ולקביעת מעמדן המוסרי של האומות הנוצריות שהן 'גדורות בגדרי הדתות'.⁷ ואולם במקרה שלפנינו הדברים שונים, שכן אין הם מתייחסים למעמד של הנצרות ושל הנוצרים כשלעצמם, אלא לטענות הפולמוסיות של הנוצרים כלפי היהודים וכלפי היהדות. בנושא זה מבטא המאירי בכתביו תחושה קשה של נרדפות: 'ומבקשי נפשנו דוברים עלינו ועל אמונתנו הוות'; 'שמאחר שאני מחזיק בתורתך ובאמונה האמיתית, והם מחרפים אותי תמיד...'⁸ יצוין כי המאירי מדגיש, כנראה תוך כדי התפלמסות מובלעת עם הנוצרים, כי דווקא ריבוי המצוות של ישראל הוא כרטיס הכניסה לעולם הבא:

אחר היותנו בן בכור, וסגלת עם נבחר, ובחר בנו לאהבת אבותינו – מדוע הכביד עול מצוות עלינו, עד שאין בנו רק מעט יוכל לקיים את הכל? והיה בראוי לפי חבתו להקל מעלינו משאר אומות המתחייבים בשבע מצוות לבד, עד שיוזכו בהם אם ישמרו כראוי כאמרם בחסידי אומות העולם... ומפני זה כשרצה ובחר בישראל מכל שאר המין, הרבה להם מצות, ונתן להם תורה משלמת חוק האנושי חוק שלם...⁹

קשה אפוא להבין את המניע אשר היה יכול לכאורה לגרום למאירי לגלות הבנה לעמדה פולמוסית של שלילת חיוב המצוות, ולטעון כי עמדה מעין זו היא בגדר פרשנות לגיטימית למקרא, והנוצרי המביע אותה הוא בגדר מאמין אשר יש לו חלק לעולם הבא.¹⁰ ואולם, נראה כי הפרשנות הרדיקלית שהוצעה לדברי המאירי איננה הכרחית. פרשנות זו לצירוף 'אם הוא מכלל אומתינו' מבוססת על ההנחה שהמילית 'אם' פירושה 'רק אם', והיא פותחת פסוקית של תנאי כפול, שלפיו מכלל 'הן' אתה שומע 'לא'. משמע, על פיה ניתן להסיק מדברי המאירי: 'וכל מי שיאמר זה – אם הוא מכלל אומתינו – נקרא 'כופר', ואין לו חלק לעולם הבא'. כי 'וכל מי שיאמר זה – אם אין הוא מכלל אומתינו – אין הוא נקרא 'כופר' ויש לו חלק לעולם הבא'.

6 מ' הלברטל, בין תורה וחכמה, ירושלים תש"ס, עמ' 39. וראו גם: G. Stern, *Menachem ha'Meiri and the Second Controversy over Philosophy*, Ph.D. Thesis, Harvard University 1995, pp. 59–60.

7 לדיןן ממצה ראו: הלברטל, שם, "סובלנות דתית במשנתו של המאירי", עמ' 80–108.

8 פירוש לתהלים, ירושלים תרצ"ו, לח, כג; סט, י. ליחסם של הנוצרים ליהודים על פי המאירי ראו בחיבורו של שטרן (לעיל, הערה 6) עמ' 49–53.

9 חבור התשובה להמאירי, מהדורת א' סופר, ירושלים תשל"ו, ב, יג, עמ' 541. וראו גם בית הבחירה לעבודה זרה, מהדורת א' סופר, ירושלים תשכ"ח, ב ע"ב.

10 גם אם נסביר את דברי המאירי בטענה שגוי המפרש את מצוות התורה כאלגוריה איננו בגדר 'כופר' ואינו מאבד בשל כך את חלקו לעולם הבא, לא ניתן להסיק מהם כי 'לגבי אומות העולם הפרשנות האלגורית למצוות אינה אסורה', כדברי הלברטל, 'שדבר זה מותר למי שאינו יהודי' (כדברי לסקר), וכי לפנינו עמדה של פלורליזם פרשני (למקרא משמעויות שונות לישראל ולאומות, קובע הלברטל).

מבדיקת כתבי המאירי עולה, כי המילית 'אם' איננה משמשת בכתביו רק במשמעות של תנאי הכרחי, קרי: 'כִּי־אם', אלא יש לה שימוש נוסף:¹¹ משמעות של ויתור. היא מתפקדת אפוא כ'גם אם', 'למרות', 'אף על פי'. אמנם, עיקר השימוש במשמעות זו נעשה כאשר המילית 'אם' פותחת באות ו': 'וְאִם' (כמו: וַיֵּן).¹² עם זאת, ניתן למצוא דוגמאות לשימוש של המאירי במילית 'אם' במשמעות של 'למרות' גם ללא האות ו' בראשיתה. כך הוא מפרש את הפסוק בתהלים קלח, ז: "'אם אלך בקרב צרה' כלומר: אף על פי שאלך בקרב צרה".¹³ ואולם נראה כי הדוגמה הדומה ביותר באופן צורני למקרא שלפנינו מצויה במשפט הבא, המופיע לפחות פעמיים בכתבי המאירי, והמילית 'אם' משמשת בו כ'גם אם': 'והיורש – אם חוטא לפעמים – מכסין אותו ואין מדקדקין אחריו'.¹⁴ משמע: 'גם אם לפעמים היורש חוטא, מכסין אותו ואין מדקדקין אחריו'. משפט זה מקביל כאמור בצורתו למשפט שלפנינו, שבו נכתב: 'וכל מי שיאמר זה – אם הוא מכלל אומתינו – נקרא "כופר", ואין לו חלק לעולם הבא'. כלומר: 'גם אם האומר זאת הוא מכלל אומתנו, הוא נקרא "כופר" ואין לו חלק לעולם הבא'. מה ביקש אפוא המאירי לומר ולחדש בפסוקית 'אם הוא מכלל אומתינו', אם אכן משמעה 'גם אם הוא מכלל אומתינו'? כדי להבהיר את הדברים, נציג את פירושו של המאירי לשתי משניות הדנות בנושא זה. המשנה האחת נמצאת במסכת סנהדרין (י, א) ובה נכתב: 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר "ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ" (ישעיהו ס, כא)... ואלו שאין להם חלק לעולם

11 כך בפירושו למשלי כג, יח, על הפסוק: 'כי אם יש אחרית, ותקותך לא תכרת', המאירי מציין שתי אפשרויות: 'או מלת "אם" באה במקום "כאשר"... או בא "אם" במקום "אמת"'. ראו: פירוש המאירי על ספר משלי, מהדורת מ'מ משי-זהב, ירושלים תשכ"ט, עמ' רכז. וראו על אתר בפירוש רש"י: "'אם" זה משמש בלשון "אשר"...; וראב"ע: 'לאמת הדבר'.

12 ראו למשל בפירושו לתהלים (לעיל, הערה 8), צד, יד: 'אבל בא יום פקודתם, ואם יארכו הימים' (עמ' 186); שם קמ, יח: "'ואם תקטול"... כלומר אפילו אם תקטול' (עמ' 276); בפירושו למשלי, שם, ז, יח: 'ומלת "לכח" היא כמו "בא", ואם נראית להפך' (עמ' סח). ורבות הדוגמאות מספור. למשמעות 'ואם' כאף על פי' ראו: 'קלצקין, אוצר המונחים הפילוסופים, ברלין תרנ"ז, א, עמ' 50: מ' גושן-גוטשטיין, תחבירה ומלונה של הלשון העברית שבתחום השפעתה של הערבית, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשי"א, עמ' 131 (ס' 293); הנ"ל, 'עיוני לשון על יסוד תרגומי מלות ההגיון לרמב"ם, לשוננו, טו (תש"ז), עמ' 182–183; ע' אבינרי, גנוזים מגולים, תל אביב תשכ"ח, עמ' 57. לגבי הדוגמה: 'אם שאני קטן', הרי בפירושו לבבא בתרא (קכה ע"ב) של רבנו גרשום מאור הגולה, בשתי המהדורות שיצאו לאחרונה על פי כתבי יד (בני-ברק תשנ"ה; ירושלים תשנ"ט), ליתא 'אם' והנוסח הוא 'שאני קטן'. ואולם נראה כי הדברים הולמים יותר על פי נוסחו של אבינרי ([אם] שאני קטן לגבי רב הונא, אסימנו ואפרש למילתא דרב הונא).

13 פירוש לתהלים (לעיל, הערה 8), עמ' 272. הקשרים מקראיים מקבילים לשימוש במילית 'אם' כ'גם אם' לפני פרעל בעתיד מצויים גם בספר במדבר כב, יח ('...אם יתן לי בְּלֶק מֵלֹא בִיתוֹ כִּסֵּף וְהָבָה...'); מלכים א' יג, ח ('אם תתן לי אֶת חֲצִי בֵיתְךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ'). עם זאת, בכל הדוגמאות הללו מופיע הפועל בעתיד. הדוגמאות מן המקרא מובאות בספרו של חיים רבין: Ch. Rabin, *The Development of the Syntax of Post-Biblical Hebrew*, Leiden–Boston–Köln 2000, pp. 181 ff.

14 פירוש לתהלים, שם, עמ' 8. דברים אלו כלשונם מופיעים גם בבית הבחירה למסכת הוריות, יא ע"ב, מהדורת א' סופר, ירושלים תשל"ד³, עמ' 280. אורי מלמד הציע בעל־פה את הסברה, שהשימוש ב'אם' כמקבילה ל'ואם' במשמעות של וַיֵּן הייתה נקוטה בידי מי שלא היה דובר ערבית, וסבר שהיוו' שבמילית משמשת כיוו' החיבור ואינה חלק אינטגרלי מהמילית 'ואם', ועל כן השמיטה.

הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס... את ההכללה 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא' פירש המאירי באופן הבא: 'הביא ר'איתו מאמר: "ועמך כלם צדיקים" (ישעי' ס), כלומר שמאחר שהאמין מה שראוי להאמין עד שהוא מכלל העם – אין רוב החטאים מפקיעין ממנו שם הצדיקים עד שיגורש מנחלת העולם הבא מכל וכל'.¹⁵

ההשתייכות לעם ישראל מביאה את האדם לעולם הבא, מכיוון שהשתייכות זו משתפת אותו עם הקבוצה המאמינה במכלול האמונות הראויות. כל הכופר באמונות מסוימות מפקיע עצמו מן הקבוצה הזאת. המשנה במסכת סנהדרין מציינת בהקשר שלפנינו את ה'אפיקורוס' לצד 'האומר: אין תורה מן השמים' ו'האומר אין תחיית המתים'. והמאירי מרחיב: 'וכלם בכלל "אפיקורוס"', והוא שאמרו דרך כלל: "'דבר ה' בזה' (במדבר טו, לא), זה אפיקורוס ומגלה פנים בתורה" (סנהדרין צט ע"ב), כלומר "שלא כהלכה" והוא: שמפרש המצות בדרך משל כדי לעקור את המצוה'.¹⁶

בעקבות מאמר חז"ל שבגמרא, המאירי מזהה את 'המגלה פנים בתורה' עם ה'אפיקורוס' אשר אין לו חלק לעולם הבא, ומבהיר כי 'המגלה פנים בתורה' [שלא כהלכה] הוא מי שמפרש את המצוות כאלגוריה בלבד. כזכור, הדיון שלפנינו פותח בקביעה 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא'. המאירי מבהיר אפוא כי מי 'שמפרש המצות בדרך משל כדי לעקור את המצוה' גם אם הוא בכלל ישראל (= 'אומתנו'), הרי שאין לו חלק לעולם הבא.

דברי המאירי שנתפרשו במחקריהם של לסקר והלברטל יוצרים תשתית לפירוש של משנה אחרת המצויה במסכת אבות (ג, יד). במשנה הזאת נכתב, על פי הנוסח המצוי בחיבורו של המאירי: 'רבי אלעזר המודעי אומר: המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות, והמפר בריתו של אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והמלבין פני חברו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים – אין לו חלק לעולם הבא'. המאירי הבהיר כזכור כי כפירה באמונות שיש להן משמעות מפקיעה את חלקו של האדם מן העולם הבא, ועל כן פירש:

וכן ממין זה 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה'... שיכחיש ממנה הנגלה לגמרי... וזה שורש משרשי הכפירה... והוא שבעל האמונה הזאת יאמר: 'אין כונת התורה שלא יאכל אדם בשר חזיר, אבל מה שאסרה התורה [בשר] חזיר הוא משל לגמרי, שלא יהיו מידותיו מגונות ומלוכלכות'. וכל מי שיאמר זה – אם הוא מכלל אומתנו – נקרא 'כופר', ואין לו חלק לעולם הבא... שהמגלה פנים בתורה ר"ל (=רצונו לומר) שמכחיש הנגלה במה שראוי לקיימו, הוא כופר בתורה, ואין לו חלק לעולם הבא.

גם כאן דן המאירי ב'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה', המפרש את המצוות כאלגוריות גרדא. אמנם, 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא', אך יהודי זה הוציא את עצמו מן הכלל מכיוון שכפר בעיקר, שהרי הוא 'כופר בתורה ואין לו חלק לעולם הבא'.¹⁷ משמע, ניתן להניח בהחלט כי 'אם הוא מכלל אומתנו' בהקשר זה משמעו: 'גם אם הוא מכלל אומתנו'.

15 בית הבחירה למסכת סנהדרין, צ ע"א, מהדורת א' סופר, ירושלים תשכ"ה,² עמ' 327.

16 שם צ ע"ב, עמ' 328. וכן 'אפיקורסים הם המבזים את המצוות דרך פקור', בית הבחירה לעבודה זרה (לעיל, הערה 9), כו ע"ב, עמ' 60.

17 כזכור, בפירושו למסכת סנהדרין לא סיווג המאירי אדם זה ככופר בתורה מן השמים אלא כאפיקורוס.